वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिको राहत सहयोग निर्देशिका २०६९

(पहिलो संशोधन २०७२)

नेपाल सरकार
वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय

प्रकाशकः नेपाल सरकार
वन तथा भू–संरक्षण मन्त्रालय
सिंहदरवार, काठमाडौं, नेपाल

स्वीकृत मितिः २०६९/१०/१८
(पहिलो संशोधन २०७२/१/३१)

निर्णय स्तरः नेपाल सरकार (मन्त्रीपरिषद्)

प्रकाशित प्रतिः १०००

यो निर्देशिकाको छपाई कार्यमा सहयोग गर्ने अमेरिकी विकास नियोगको सहयोगबाट संचालित डब्लुडब्लुएफ नेपाल, हरियो वन कार्यक्रमलाई धन्यवाद ।

वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिको राहत सहयोग निर्देशिका, २०६९

(पहिलो संशोधन, २०७२)

स्वीकृत मिति: २०७२।१।३१

प्रस्तावना :

वन्यजन्तु (हात्ती, गैंडा, बाघ, भालु, चितुवा, हिउँ चितुवा, ध्वांसे चितुवा∅ ब्वांसो∅,जंगली कुकुर,∅ जंगली बँदेल र अर्ना) ले संरक्षित क्षेत्र, मध्यवर्ती क्षेत्र, सामुदायिक वन लगायत अन्य वन क्षेत्र तथा अन्य गाउँ/वस्तीमा प्रवेश गरी स्थानीय जनताको जीउ धनको क्षति पुऱ्याउने गरेको तर राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ र त्यस अन्तर्गत बनेका नियमावलीहरु तथा अन्य प्रचलित नेपाल कानूनमा समेत वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिको राहत दिने व्यवस्था नभएको कारण यस्तो क्षति हुँदा स्थानीय जनता र संरक्षण निकाय तथा स्थानीय प्रशासनकाबीच तनाव र द्वन्द सृजना हुँदै आएको छ।

वन क्षेत्रवाट वन्यजन्तु बाहिर आई क्षति पुऱ्याउने गरेको कारण स्थानीय जनताबाट पटक-पटक वन्यजन्तुले पुऱ्याएको क्षतिको राहत माग भईआएको सन्दर्भमा स्थानीयस्तरका सरोकारवाला संघ-संस्था, नागरिक समाजसँग छलफल र अन्तरक्रिया गरी प्राप्त राय सुझावका आधारमा वन्यजन्तुबाट हुने जीउ धनको क्षति वापत तपसिलका मापदण्डको आधारमा पीडित नेपाली नागरिकलाई राहत उपलब्ध गराई वन्यजन्तु र स्थानीय बासिन्दाबीचको अन्तर सम्वन्ध घनिष्ठ राख्ने उद्देश्यले आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ११४ बमोजिम वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयले यो निर्देशिका बनाएको छ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :

१. यो निर्देशिकाको नाम "वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिको राहत सहयोग निर्देशिका, २०६९ (पहिलो संशोधन, २०७२)" रहेको छ।

२. यो निर्देशिका तुरुन्त लागू हुनेछ।

२. परिभाषा: यस निर्देशिकाको प्रयोजनको लागि

क. "वन्यजन्तुवाट हुने क्षति" भन्नाले हात्ती, गैंडा, बाघ, भालु, चितुवा, हिउँ चितुवा, जंगली बंदेल, ध्वाँसे चितुवा∅, ब्वाँसो∅, जंगली कुकुर∅ र अर्नाबाट हुने मानवीय क्षति, पशुधनको क्षति, भण्डारण गरेको अन्नको क्षति, घर/गोठको क्षति, र खाद्यान्न बाली (उखु, र ∅व्यवसायिक केरा खेती समेत) को क्षति समेतलाई जनाउँछ।

∅ पहिलो संशोधनद्वारा थप।

ख. “गम्भीर घाइते” भन्नाले वन्यजन्तुको आक्रमणबाट शरीर अङ्गभङ्ग हुने गरी घाईते भएको अवस्थालाई जनाउँछ ।

ग. “सामान्य घाइते” भन्नाले शरीर अङ्गभङ्ग हुने वाहेक उपचार गर्नु पर्ने अन्य अवस्थाको घाईतेलाई जनाउँछ ।

३. वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिको किसिम र राहत प्राप्त गर्ने आधारहरु:

(क) मानवीय क्षति : संरक्षित क्षेत्र र राष्ट्रिय वनक्षेत्र बाहेक अन्यत्र दफा २(क) मा उल्लेखित वन्यजन्तुको आक्रमणमा परी मानिसको मृत्यु भएमा, गम्भीर घाइते भएमा वा उपचार गर्नु पर्ने गरी घाइते भएको अवस्थामा यस निर्देशिका बमोजिम राहत रकम उपलव्ध गराइनेछ । त्यसैगरी संरक्षित क्षेत्र र राष्ट्रिय वन क्षेत्रमा सरकारी काममा खटिएका कर्मचारी र वन संरक्षणको कामको लागि अनुमति लिई काममा खटिएका कामदारलाई उल्लेखित वन्यजन्तुले क्षति पुऱ्याएमा समेत यस निर्देशिका बमोजिम राहत उपलव्ध गराउन सकिनेछ ।

(ख) पशुधनको क्षति : संरक्षित क्षेत्र र राष्ट्रिय वनक्षेत्र बाहेक अन्यत्र दफा २ (क)मा उल्लेखित वन्यजन्तुको आक्रमणमा परी वस्तुभाउको मृत्यु भएमा यस निर्देशिका बमोजिम राहत रकम उपलव्ध गराउन सकिनेछ ।

∅तर पशुधनको बिमा गरेको अवस्थामा बीमा रकम कटाएर राहत उपलव्ध गराइनेछ ।

(ग) भण्डारण गरेको अन्नको क्षति : दफा २ (क)मा उल्लेखित वन्यजन्तुले घरगोठभित्र भण्डारण गरेको अन्नको क्षति गरेमा मात्र क्षतिको मूल्याङ्कनको आधारमा राहत उपलब्ध गराउन सकिनेछ ।

(घ) घर/गोठको क्षति : दफा २ (क)मा उल्लेखित वन्यजन्तुले प्रयोगमा रहेको घर/गोठको क्षति गरेमा क्षतिको मूल्याङ्कनको आधारमा राहत रकम उपलव्ध गराउन सकिनेछ ।

(ङ) खाद्यान्न बालीको क्षतिः दफा २ (क) मा उल्लेखित वन्यजन्तुले खाद्यान्न (उखु र ∅ब्यवसायिक केरा खेति समेत) बाली नोक्सान गरेमा मूल्याङ्कनका आधारमा राहत रकम उपलव्ध गराउन सकिनेछ ।

(च) हिमाली क्षेत्र सम्वन्धी विशेष व्यवस्थाः हिमाली संरक्षित क्षेत्रहरुभित्र भएका बस्तीहरुमा दफा २ (क)मा उल्लेखित वन्यजन्तुले क्षति पुऱ्याएमा समेत यस निर्देशिका बमोजिम राहत रकम उपलव्ध गराइनेछ ।

∅ पहिलो संशोधनद्वारा थप ।

(छ) **राहत वितरणका क्षेत्रहरुः** राहत वितरणका क्षेत्रहरु तल तालिका नं. १ मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १ राहत वितरणका क्षेत्र

वन्यजन्तु	मानवीय क्षति			पशुधनको क्षति	भण्डारण गरेको अन्नको क्षति	घर/गोठको क्षति	खाद्यन्न बालीको क्षति
	सामान्य घाइते	सख्त घाइते	मृत्यु				
हात्ती	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	पाउने	पाउने	पाउने
गैंडा	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने	पाउने
बाघ	पाउने	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने
भालु	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने
चितुवा	पाउने	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने
हिउँचितुवा	पाउने	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने
ध्वांसे चितुवा∅	पाउने	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने
ब्वांसो∅	पाउने	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने
जंगली कुकुर∅	पाउने	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने
जंगली बदेल	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने
अर्ना	पाउने	पाउने	पाउने	नपाउने	नपाउने	नपाउने	पाउने

∅ पहिलो संशोधनद्वारा थप ।

४. राहत रकम प्राप्त गर्नका लागि प्रमाणहरु पेश गर्नुपर्ने : राहत रकम प्राप्त गर्नका लागि पेश गर्नु पर्ने प्रमाणहरु तल तालिका नं. २ मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं.२. राहत रकम प्राप्त गर्नका लागि पेश गर्नु पर्ने प्रमाणहरु

प्रमाण र प्रकृति	मानवीय क्षति			पशुधनको क्षति	भण्डारण गरेको अन्नको क्षति	घर/ गोठको क्षति	खाद्यन्न बालीको क्षति
	सामान्य घाइते	सख्त घाइते	मृत्यु				
पिडित/हकवालाको निवेदन	√	√	√	√	√	√	√
संभव भएसम्म मृतकको/पीडितको फोटो	√	√	√	√	√	√	√
मृत्यु दर्ता प्रमाणपत्र			√				
घटनास्थलको सर्जमीन मुचुल्का	√	√	√	√	√	√	√
स्वास्थ्य संस्थाको सिफारिस (पोष्टमार्टम रिपोर्ट) ∅बिदेशमा उपचार गराएको भए सरकारी अस्पतालले गरेको सिफारिस संलग्न हुनुपर्ने ।	√	√	√				
प्रहरी प्रतिवेदन			√				
सम्वन्धित मध्यवर्ती उपभोक्ता समिति वा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद् वा सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिको सिफारिस	√	√	√	√	√	√	√
सम्बन्धित गाउँ विकास समिति/ नगरपालिकाको सिफारिस	√	√	√	√	√	√	√
नाता प्रमाणित कागजात			√				
स्वास्थ्य संस्थाको सिफारिस र औषधि बिल ∅बिदेशमा उपचार गराएको भए सरकारी अस्पतालको सिफारिस र प्रमाणित बिल संलग्न हुनुपर्ने ।	√	√					
पशु सेवा/कृषि सेवा सम्वन्धी प्राविधिकको मूल्यांकन				√	√		√
जग्गा धनी प्रमाण पुर्जा						√	√

∅ पहिलो संशोधनद्वारा थप ।

५. राहत रकमको हदः

क. मानवीय क्षतिको लागिः

(अ) सामान्य घाइतेको लागि घाइतेको प्रकृति हेरी प्रेषित कागजात र सिफारिसका आधारमा बढीमा रु. १०,०००।- (दश हजार) सम्म ।

(आ) सख्त घाइतेको लागि घाइतेको प्रकृति हेरी प्रेषित कागजात र बिशेषज्ञ चिकित्सकको∅ सिफारिसका आधारमा बढीमा रु.१,००,०००।- (एकलाख)♣ सम्म ।

(इ) मृतकको आश्रित परिवार/हकवालाको लागि रु. ५,००,०००।- (पाँच लाख)♣ ।

ख. पशुधनको क्षतिको लागि :

(अ) वयस्क भैंसी वा जोत्ने उमेरको रांगो वा गोरु वा उन्नतजातको गाई वा साँडेको मृत्यु भएमा रु.३०,०००।-(तीस हजार)♣ सम्म ।

∅(आ) अन्य पशुको लागि वस्तुभाउको प्रकार हेरी प्रेषित कागजात र सिफारिसका आधारमा बढीमा रु. १०,०००।- (दश हजार) सम्म ।

तर पशुधनको बीमा गरेको अवस्थामा बीमा रकम कटाएर राहत उपलव्ध गराइनेछ ।

ग. घर/गोठ क्षतिको लागि : सम्वन्धित उपभोक्ता समिति तथा कार्यालयका प्रतिनिधि समेतबाट प्राप्त क्षतिसम्वन्धी प्रतिवेदन र सिफारिसका आधारमा निम्न अनुसारको राहत रकम उपलव्ध गराइनेछ :

(अ) घर/गोठ क्षतीको प्रकृति हेरी प्रेषित कागजात र सिफारिसका आधारमा बढीमा रु. १०,०००।- (दश हजार) सम्म ।

(आ) भकारीमा भण्डारण गरिएको अन्नको मूल्याङ्कन गरी प्रेषित कागजात र सिफारिसका आधारमा बढीमा रु.१०,०००।-(दश हजार) सम्म ।

घ. खाद्यान्न बालीको क्षतिको लागि :(१) सम्वन्धित उपभोक्ता समिति, गाउँ विकास समिति/नगरपालिका तथा कार्यालयका प्रतिनिधि समेतबाट प्राप्त क्षतिसम्वन्धी प्रतिवेदन

∅ पहिलो संशोधनद्वारा थप ।

♣ तेश्रो संशोधनद्वारा संशोधित ।

र सिफारिसका आधारमा खाद्यान्न बालीको क्षतिको क्षेत्रफल र प्रकृति हेरी बढीमा रु. १०,०००।- (दश हजार) सम्म राहत रकम उपलव्ध गराइनेछ । तर, एक मौसममा लगाएको बालीको हकमा एक पटक र बर्षमा दुई पटकमा नबढ्ने गरी राहत रकम उपलब्ध गराइनेछ ।

६. संस्थागत संरचना :

क. यस निर्देशिका बमोजिमको राहत क्षेत्रीय वन निर्देशनालय मार्फत उपलब्ध गराइनेछ ।

ख. जिल्ला स्तरमा राहत उपलव्ध गराउनका लागि निम्न बमोजिमको एक राहत वितरण सिफारिस समिति रहनेछ :

(अ) संरक्षित क्षेत्रको हकमा सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्रका कार्यालय प्रमुख र वन क्षेत्रको हकमा जिल्ला वन अधिकृत ....संयोजक

(आ) सम्बन्धित मध्यवर्ती क्षेत्र उपभोक्ता समितिका अध्यक्ष ....सदस्य

(इ) सम्बन्धित सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिको अध्यक्ष ....सदस्य

(ई) सम्बन्धित गाउँ विकास समिति वा नगरपालिकाको कार्यकारी अधिकृत/गाउँ विकास समिति सचिव वा /प्रतिनिधि ....सदस्य

(उ) उपलव्ध भएमा जिल्ला कृषि विकास कार्यालय वा पशु विकास कार्यालयका प्रतिनिधि (क्षतिको किसिम अनुसार)..सदस्य

समितिले आवश्यकता अनुसार अन्य विज्ञ प्रतिनिधिलाई आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

७. राहत माग तथा राहत वितरण गर्दाको कार्यविधिः

क. राहत सहयोग माग गर्ने व्यक्तिले घटना घटेको मितिले कम्तीमा ६० दिनभित्र सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्र वा जिल्ला वन कार्यालय समक्ष माथि तालीका नं. २ मा तोकिएका कागजातहरु संलग्न गरी निवेदन दिनु पर्नेछ ।

ख. यसरी प्राप्त हुन आएका निवेदनहरु माथि राहत बितरण समितिले निर्णय गरी उपलव्ध गराउनु पर्ने राहतको रकम सम्बन्धित संयोजकको कार्यालयमार्फत क्षेत्रीय वन निर्देशनालयमा माग गर्नु पर्नेछ ।

ग. सम्बन्धित क्षेत्रीय वन निर्देशनालयबाट राहत रकम उपलव्ध भएपछि संरक्षित क्षेत्रको हकमा सम्वन्धित संरक्षित क्षेत्रको कार्यालय र जिल्ला वन कार्यालयको हकमा जिल्ला

वन कार्यालय मार्फत पिडित/हकवालालाई कम्तीमा २ जना माथवर साक्षीको रोहबरमा∅ राहत रकम भूक्तानीको व्यवस्था गर्नुपर्नेछ ।

घ. राहत वितरण गर्दा मानवीय क्षति भएमा मृतकको हकमा नजिकको हकवाला, गम्भिर तथा सामान्य घाइतेको हकमा निज स्वयं वा निजको मञ्जुरीनामाको आधारमा र अन्य क्षतिको हकमा सम्वन्धित हकवालालाई राहत रकम उपलब्ध गराइनेछ ।

ङ. मानिसको मृत्यु र गम्भीर घाइते भएको अवस्थामा पीडित पक्षबाट माग भएमा मानिस मृत्यु भएकोमा रु. ५०,०००।- (पचास हजार) सम्म र गम्भिर घाइते भएकोमा रु. १०,०००।- (दश हजार) सम्म पीडितले राहत पाउने राहत रकमबाट सोधभर्ना हुने गरी सम्बन्धित कार्यालयबाट अग्रिम भूक्तानी दिन सकिनेछ ।

∅च. यस निर्देशिका बमोजिम बितरण गरिने राहत रकम चेक मार्फत भूक्तानी गरिने छ ।

∅८. अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्थाः

(क) राहत दिनको लागि क्षेत्रीय वन निर्देशनालय मार्फत प्राप्त भएको रकम दफा ७ बमोजिम बितरण गरेपछि सो को बिवरण जिल्ला प्रशासन कार्यालय, पिडित ब्यक्तिको स्थायी ठेगाना भएको गाऊँ बिकास समिति वा नगरपालिकाको कार्यालय, तालुक बिभाग र क्षेत्रीय वन निर्देशनालयमा पठाउनुपर्नेछ ।

(ख) क्षेत्रीय वन निर्देशनालयले चौमासिक रुपमा राहत बितरण भएको बिवरण वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयमा चौमासिक बितेको १५ गते भित्र पठाउनु पर्नेछ ।

(ग) सम्बन्धित क्षेत्रीय वन निर्देशकले आफ्नो क्षेत्र भित्र बितरण भएको राहत पाउने ब्यक्ति मध्ये कम्तीमा १० प्रतिसतलाई भेटी रकम पाए नपाएको र प्रकृयाको बारेमा अनुगमन गरी चौमासिक रुपमा वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयमा प्रतिबेदन पेश गर्नुपर्नेछ । मन्त्रालयबाट सो बिवरण मन्त्रालयको वेभसाईटमा र बार्षिक प्रतिबेदनमा प्रकाशित गर्नुपर्ने छ ।

९. विविधः

क) यस निर्देशिकामा नसमेटिएका वन्यजन्तुले पुऱ्याएको क्षतिका सम्बन्धमा सम्बन्धित मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समिति, संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद, सामुदायिक

∅ पहिलो संशोधनद्वारा थप ।

वन उपभोक्ता समिति वा जिल्ला वन कार्यालय वा संरक्षण कार्यालयमा दर्ता भएका संस्थाले आफ्नै स्रोतमा यस निर्देशिकाको परिधिभित्र रही राहत रकम उपलब्ध गराउन सक्नेछन ।

∅(ख) वन्यजन्तुको आक्रमणबाट मानिसको मृत्यु भएमा वा अङ्गभङ्ग हुने गरी गम्भिर घाईते भएमा संरक्षण सहयोगी निकायले यस निर्देशिका बमोजिम पाउने राहत रकमका अतिरिक्त थप रकम बिशेष राहत स्वरुप उपलब्ध गराउन सक्नेछन ।

१०. बचाउः यस निर्देशिका स्वीकृत हुनुभन्दा अगाडि उपलब्ध गराइएका राहत रकमहरु यसै निर्देशिका बमोजिम वितरण भएको मानिनेछ ।

∅ पहिलो संशोधनद्वारा थप ।